

IRODALOM.

Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. *Első kötet. A magyar halászat eredete.* Irta Dr. Jankó János, a m. n. múzeum néprajzi osztályának vezető öre. Zichy Jenő gróf előleges *beszámolójával.* 565 ábrával. Budapest, 1900 Hornyánszky Viktor.

Mindinkább oszladozik az a félhomály, mely Zichy Jenő grófnak a napi sajtóban olyan gyakran emlegetett oroszországi és ázsiai utazásait borította. A nemes gróf immár három ízben hatolt be Ázsiába, különösen Oroszország távoli vidékeire s járta be azt a roppant területet, mely maga egy világrész, sőt némileg egy külön világ, s mely a magyarságot a legközvetlenebbül érdekli, mert bárhol ringott is bölcsője, annyi bizonyos, hogy fenn északon, azon a földön, a mai orosz birodalomban telt el ifjúságának javarésze, több százada s onnan jött le mai hazájába. Bárhonnan származott is a magyarság, senki által kétségbe nem vont, s nem is vonható tény, hogy sokáig élt a mai orosz földön, töméntelen kulturelemet szívott ottan magába, a legéletbevágóbb testi-lelki befolyások hatottak reá s onnan szállt le arra a földre, melyet a sors végleges hazájává rendelt. Noha ezer esztendő viharzott el azóta, természetesnek látszott, hogy a magyarság orosz földön időzésének még töméntelen közvetlen nyomára lehet találni vagy legalább közvetve sok olyan anyag kínálkozik, mely életének egyik hosszú és jelentőséges, de sűrű sötétség takarta korszakára világosságot képes deríteni. Helyes ösztön és egészséges történeti érzék irányította Zichy Jenő gróf figyelmét Oroszországra, hogy ott a magyarság őstörténelmének felkutatása iránti érdeklődését kielégítse. Ha eleinte az eredményre nézve némileg túlságosan vérmes reményekben ringatta magát, ha talán azt képzelte, hogy egy-két évi utazás, a magyarság ősmultjának általános és teljes megfejtését eredményezheti, a tényleges viszonyok ismerete gyakorlatias érzékét hamar meggyőzte, hogy mérsékelnie kell reményeit; egyelőre meg kell elégednie, ha csak „építő anyagot“ gyűjt és halmoz össze, ha a beható és szakszerű részletmunkára adja magát s lassankint, de kitartó rendszeres munkában keresi össze az anyagot, mely a szaktudomány kohójában megtisztulva, őstörténelmünk rejtélyeinek megfejtéséhez megbízható segédeszközöket nyújthat. Ez irányban mozgott, e keretben dolgozott legutóbbi harmadik oroszországi útjában azzal a különböző magyar szaktudósokból összeállított vezérkarral, melynek élén Ázsiába hatolt s melynek működéséről egy hatalmas, több kötetre tervezett munka ad számot a magyar és a külföldi (a munka németül is megjelenik) tudományos világnak.

A nagy munka első kötetét Zichy Jenő gróf igen terjedelmes és érdekes bevezetése nyitja meg, melyet előleges beszámoló jelentésének nevez. A beszámolóban azonban itt nem az az értelme van, mintha a nemes gróf valakinek *köteles* lenne utazásairól számot adni. Nem idegen megbízásból rendezte expedícióit; őt nem küldte senki, nem is terheli tehát jogi kötelezettség, hogy sáfárkodásáról számadást tegyen. Az eszme és megvalósítása, az útirány és a kísérő szaktudósok megválasztása, munkakörük pontos kijelölése s munkájuk eredményének közrebocsátása — mindez a gróf egyéni érdeme, övé az eszme, övé a végrehajtás minden terhe, minden költsége, ő viseli a beszámoló munka kiadásának anyagi terheit is. Szóval az egész vállalat Zichy Jenő gróf saját érdeme. Övé volt a nagy teher és a költség, övé a vállalat dicsősége is. Van benne sok abból a szent lelkesedésből, mely Julián barátot már századokkal ezelőtt Nagy-Magyarország ismeretlen tájainak és népeinek felkutatására ösztönözte, abból az eszményi törekvésből, mely Kőrösi Csoma Sándort India mélyébe, Reguly Antalt az orosz pusztaságba vitte. Zichy Jenő grófban is az ő szellemök működik, habár neki a változó viszonyok más munkakört és hivatást szabtak elő. Nem zárkozott el ő sem a fárasztó, gyakran veszélyes helyszíni kutatásoktól. De főfeladata mégis másban rejtett s épen e feladat megoldása alkotja egyik legszebb érdemét. Az orosz szaktudomány mint minden téren, az őskori emlékek felkutatásán és összegyűjtésén is fáradhatatlanul és fényes eredményel dolgozik s nagyszerű irodalmat teremtett. Másrészt mindenfelől folyik a gyűjtés, a föld mélyéből kiásott vagy máshonnan előkerült emlékek rendezése, elhelyezése, gondos fentartása. Úgyszólván minden valamire való városban vannak gazdag múzeumok, mindenféle gyűjtemények, melyekben az ethnographus, a régész, a nyelvész, a történész, a természettudós egyaránt rendkívül dús és tanuságos anyagot talál. De magyar szempontból e gyűjteményeket, sőt a szakirodalmat, a nyomtatásban megjelent orosz könyveket, melyeknek hire soha jutott el hozzánk, soha még senki sem kutatta át. Az a néhány szakemberünk, aki általában eljutott oda, legfőleg a rengeteg orosz birodalom főbb városait kereste föl s minthogy nem volt idejük vagy módjuk az orosz szakirodalom tanulmányozásába mélyedniök, még azokat a tanúságokat sem értékesíthették, melyek a magyar történelem szempontjából e városokban kínálkoztak. Természetes, hogy mindaz, ami a modern közlekedés eszközei által közelebb hozott orosz nagyvárosokon kívül esett, végképen terra incognita maradt s mikor Zichy Jenő gróf a kíséretében levő szaktudósokkal e világba hatolt, ott olyan gyűjteményeket talált, melyeknek gazdagsága s magyar szempontból kiváló becse méltán a legnagyobb mértékben meglephette. E gyűjteményeket s az expeditió céljaira való értékesítésöket maga Zichy Jenő gróf igen élénken és tanúságosan írja le. Előadásából kitűnik, hogy a szakirodalom s a különböző múzeumok végtelen anyagának a magyar őstörténelmi ismeretek érdekében való átkutatása és hasznosítása a gróf harmadik ázsiai útjának egészen rendkívüli jelentőséget kölcsönöz. Az ott levő kész anyaghoz helyszíni kutatások és tanulmányok, a fontosabb emlékek és leihelyek közvetlen megtekintése járult s az így nyert eredmény szakszerűen, tudományos módszer szerint feldolgozva fog az utazásról

szóló nagy mű egyes kötetekben, képekkel gazdagon ellátva s olyan fényes kiállításban közrebocsátatni, mely a kiadó gróf bőkezűségének ékes-szóló irodalmi emléket fog emelni.

E nagy munka első kötetét Jankó János, a jeles magyar ethnographus írta, ki mint néprajzi szakíró kísérte Zichy Jenő grófot, sőt jóval előbb orosz földre ment, hogy ott az irodalommal s általában a feladata körébe vágó viszonyokkal megismerkedjék. Jankónak hamar észre kellett vennie, hogy az óriási orosz birodalomban a néprajzi kutatásokra végtelen tér nyílik, oly végtelen, hogy egy egész emberélet is kevés lett volna a magyar anyag átnézésére. Hamar megismerte tehát, hogy e roppant területen el kell tévednie, ha eleve határozott és szigorúan körülzárolt feladatot nem tűz ki maga elé, melynek megoldása a számára kimért idővel összhangban áll. Szerencsére meg is találta e szűkebb feladatot s az ethnographia csupán egyik, de igen lényeges kérdésére vetette magát, még pedig egész helyesen egy olyanra, melynek magyar részét szaktudósaink már meglehetősen tisztázták. Ez a magyar halászat multja. Ennek itthon megállapított eredményeit igyekezett Jankó az oroszországi anyaggal egybevetni s a kettő közötti kapcsolatot kideríteni. A régi magyar halászat eszközeit ismerjük. Jankó tehát feladatának tekintette megállapítani, honnan származnak ezen eszközök? Magával hozta vagy pedig mai hazája földjén találta-e azokat a honfoglaló magyarság? E kérdés tisztázása, nemcsak a halászat, e főjelentőségű ősfoglalkozás multjának megvilágítása szempontjából igen fontos. Nemcsak általában évezredek gazdasági és polgárosodási viszonyok s a velök kapcsolatos politikai fejlemények homályaira vet ez a kérdés világot, a mennyiben a kiválóan halásznépek életéről tájékozást nyújt. Jankó egy jó lépéssel tovább megy. Midőn a ma használatos magyar halászeszközök eredetét kutatja, egyszersmind az egész magyarság őstörténetének litkaiba törekszik behatolni. Midőn azt vizsgálja, azt tisztázza, mely népektől kölcsönzé ezen eszközeit a magyar, egyszersmind újabb, részletes tájékozást ad arról is, mely területen járt és élt, mielőtt végleg megszerzé mai hazáját nemzetünk, mely népekkel érintkezett, minő többé-kevésbé mély kulturhatásoknak volt közöttük kitéve. Eképen a magyar halászat őskorbeli nyomainak felkutatása Jankónál a magyarság őskori vándorlásainak megvilágításává fokozódik és így munkájának kettős a jelentősége. Az egyik általában az őskori foglalkozások, a halászat fejlődésének s történetének tudományos megismertetése, mely szempontból a gazdaságtörténet alapvető munkái között kiváló helyre tarthat igényt, nem csupán a magyar, hanem az európai szakirodalomban. A másik a magyar őstörténelem rejtvényeinek tisztázása, mire nézve a művében megállapított eredmények nem egy közkeletű tévedést igazítanak meg s pótolnak elfogadhatóbb, indokoltabb véleménynyel, habár arról, vajlon minden egyes állítása, minden bármi gondos összehasonlítás alapján nyert nézete föltétlenül megbízható-e s végleg helyet foglalhat-e tudományunkban, természetesen még sokat lehet s kell is vitatkozni.

Művének legnagyobb részében a halászat különféle módjait és szerszámaikat ismerteti, még pedig olyan széles körben, olyan rendkívül tudományos és tapasztalatilag szerzett apparatussal, minővel magyar

szakember még sohasem dolgozott. Figyelme mindenfelé kiterjed, a nyugati művelt népekre épen úgy, mint Khinára; ismeri a halászatnak mindenütt divó módjait és eszközeit. Mindnyájokat vizsgálódásai körébe vonja annyiban, hatottak-e a magyarra vagy nem. Azon eredményre jut, hogy az Európa nyugatán és Khinában divó halászeszközök sem földrajzi kapcsolatban, sem szellemi rokonságban nem állanak a magyarral, melyeknek eredetét és fejlődését a mai orosz biródalom végtelen területein kell keresni. A legkülönbözőbb oroszországi népeket keresi föl tehát s ismereti halászatuk módjait és mindenféle eszközét, külön-külön mindegyiket. Kezdi a rekesztő halászatot s főeszközeivel, a vejszével, czégével és varsával való halászást írja le. Mindegyiknek hosszú sorozatát adja s képekkel is illusztrálja az egyes vidékeken és népeknél használatos szerszámokat. Milyen széles körben mozognak tanulmányai, azt eléggé jelzi az is, hogy például magát a vejszét mintegy 60 alakjában mutatja be, még pedig első sorban azon területeken, melyek a magyarság őstörténetével kapcsolatban állanak vagy állhatnak. Pontosan megállapítja elterjedését és hazáját s összehasonlítva velök a nálunk ma is divó vejszét, azon eredményre jut, hogy a magyar vejszés-halászat földrajzilag mind a mai napig összefügg a vejszék oroszföldi elterjedésének területével s hogy a halászat e módja ma is divik egész Észak-Ázsiáig mindazon területeken, hol a magyarság a honfoglalás előtt megfordult vagy megfordulhatott. Épen oly behatóan foglalkozik a kerítőhalászattal, melyben a háló viszi a főszerepet, de más eszközök is használtak. Minden egyes ilyen eszközt gondos vizsgálat és kutatás tárgyává tesz, hogy megállapítsa, honnan vette vagy legalább vehette a magyar, mert ez az átvétel a legkülönbözőbb hatásokra és érintkezésekre derít világot. Vizsgálatai kiterjednek a halászat nagy világának minden jelenségére, minden szerszámára, még a járulékos eszközökre, minők az evező, ladik, tutaj, lék, lékelő vas s más egyéb. Jankó mindegyikre megfelelő figyelemmel van s az archeologia, a történet, a nyelvészet minden tanúságát segítségül veszi, hogy eredményeinek megbízhatóságát próbára tegye s igazolja. Szakszerűen, tudományosan jár el s mindenütt a komoly tudós, a tiszta fej, a rendszeresen gondolkodó elme benyomását kelti. Az igazságot keresi, a tudománynak akar szolgálatot tenni, midőn nemzeti hiúságoktól és balitéletektől menten állapítja meg és fejezi ki azt, amit igaznak talált. Ennek megfelelően mutatja ki, hogy a magyarság, mely kiválóan halászó nép sohasem volt, ámbár halászott őskora és történelmi korszaka folyamán mindenütt, ahol a természeti viszonyok erre alkalmat adtak, a halászatánál használt eszközeit más népektől kölcsönzé s különös gonddal és avatottsággal adja magát annak megvilágítására, hogy minden egyes szerszámát honnan, melyik néptől, melyik vidéken vehette kölcsön. Szerző férfias önérzettel jelenti ki, hogy nem az Oláhországban divó fél- vagy áltudomány útjain halad, mely a polgárosodás legtöbb tényezőjét román, ős-oláh eredetre igyekszik visszavezetni s ezzel a történetet egyszerűen meghamisítva oly eredményeket kohol, melyek hizelegnek ugyan a nemzeti hiúságnak, de más-különbben merően nevetségesek. Jankó nem követi e példát s épen nem riad vissza annak bebizonyításától, hogy a magyar a kulturelemek legtöbbjét idegenektől kölcsönzé, vagyis folyton tanult s elsajátította mindazt

a jót, mindazt a hasznosat vagy czélszerűt, a mit szomszédainál vagy általában azon népeknél talált, melyekkel hányatott élete hosszú folyamán a gondviselés érintkezésbe hozta. „Az a kétezer esztendő történet, — mondja igen szépen és helyesen nagy művének befejező részében, — melyet itt megvázoltam, egyre tanít bennünket, hogy a magyar akármí volt, akárhonnan jött s akárhová ment, *mindig tanult* s átvette a jót. Ennek az erénynek politikai nevet is adtak, ez az „assimiláló képesség“. A magyarság csakugyan az emberi népcsaládnak egyik legtanulékonyabb tagja volt mindig s ezen szellemi tulajdonsága, a tanulókedv és készség tette lehetővé, hogy számbeli csekélysége mellett olyan sokáig fenntartsa önálló nemzeti lételét a századok viharában. Lehetetlen helyesül megítélnie történelmünk menetét és eredményeit annak, ki ezt a tulajdonságát, ezt a legszebb erényét, életének, örökös megújulásának és erejének e legfőbb titkát észre nem veszi, s kellően nem méltatja, hanem a kicsinyes hiúságnak hizelegve olyannak tünteti föl a magyart, mint aki nem szorult az idegenre s elzárkozott a külföldi kulturhatások hullámaitól. Jankó az igazságot keresi, a tudományt szolgálja, nem pedig olcsó népszerűséget hajhász. Sorra veszi tehát a nemzet öröklött vagyonának a halászatra vonatkozó leltárát s nem habozik kimondani mindazt, amit a halászat egyes eszközeinek eredetére nézve összehasonlító tanulmányai alapján igaznak és helyesnek talál, habár a végeredmény az, hogy ez nem ösvagyon, hanem szerzemény s idegenből került hozzánk.

A magyar halászeszközök eredetének ezen megvilágítása magában véve is értékes tudományos eredmény. Csakhogy Jankó nem állapodik meg ennél, hanem a feladathoz képest, melyet Zichy Jenő gróf utazásainak a magyar őstörténelem terén kitűzött, egy hatalmas lépéssel tovább megy s levonja azon tanúságokat is, melyeket a halászati kérdések tisztázása a magyarságnak a honfoglalás előtti életére nézve kínál. Arra a végeredményre jut, hogy a halászó szerszámok útmutatása nem terjed ki odáig, hogy meglehessen állapítani, hol ringott a magyarság bölcsője. Ellenben megbízható tájékoztatást nyújt arról, hol feküdt az a magyar haza, melyből a magyarság európai vándorútjára indult, előbb s melyben néhány századra terjedő pihenő állomást tartott s különböző népekkel vegyült össze. Ezt a második őshazát Jankó a három főhal, a harcsa, ponty és csuka nevének nyelvi eredete szerint az Ural hegység nyugati lejtőjére teszi, a Volga, Ural, Káma s Bjelaja vizek közti földre. Ott élt századokon át a magyar s onnan indult előbb a Don és Deneper (Lebédia), azután a Deneper és Duna (Etelköz), végül meg mai hazája területére. Így rajzolja meg Jankó a magyarság vándorlásának útirányát a halászat tanúságai alapján s őstörténelmünk megvilágítása céljából első sorban az Ural nyugati lejtőjét jelöli ki a további tudományos vizsgálódások és kutatások részére.

De a halászat tanúságai nem szorítkoznak egyedül arra, hogy szabatosabban megjelöljék az utirányt, melyet a magyarság a magas északról le mostani hazájáig követett, hanem nemzetünk vérbeli eredetének, ethnicumának megvilágítására is vetnek világot. A halászati szerszámok útmutatása szerint Jankó azt hiszi, hogy a magyarság legősibb kora a finnekkal és osztyákokkal közösségben telt el. Ez a finn-ugor korszak, melynek a finnek kiválása vetett véget. Utóbb megszűnt az osztyák-

magyar együttélés is s a magyarság — mindig a halászó szerszámok tanúsága szerint — kiválóan török hatás alá került, mely azonban nem egy, hanem 2—3 hullámban érte, vagyis különböző török törzsek jutottak érintkezésbe a magyarral, végleg elvonták az osztyákoktól, más népekkel hozták kapcsolatba s egész más tájakra sodorták el. Ekkor szorult le a magyar a tavak országából a nagy folyók mellé a Volgáig s még tovább délre. A török hatásnak nagy polgárosító jelentősége is volt. Jankó azt hiszi, s a nyelvészet adataival igyekszik bizonyítani, hogy az a török faj, mely a magyart az osztyákoktól elszakította, harcziás, hóditó, magasabb polgárosodás birtokában levő nép volt, hogy nemcsak ismerte, hanem használta is a vasat, mely ez időtől fogva lép előtérbe a magyar halászatban. Ez a török nép előbb leigázta a magyart, de csakhamar oly erős vérkeveredésbe jutott vele, hogy ez a vérvegyülés az addig ugor népet törökké változtatta át. Már mint ilyen jutott a Fekete-tenger mellékére, hol az e tájon uralkodó bizanci görögség kezdett szellemére hatni. Itt azonban még egy másik hatásnak is ki volt téve, a szláv-orsznak, mely a halászatra különösen fontossá vált. A rabszolgák és cselédek ugyanis szlávok voltak s a mily mértékben elmagyarosodtak magyar uraik környezetében, ép oly mértékben vitték be a szláv elemeket és szavakat az eltörökösödött magyar nyelvbe.

Látnivaló, hogy Jankó egészen új szempontokat visz be östörténelmi kulturánkba s egész új eredményekre jut, melyek a magyar tudományra termékenyítő hatással lehetnek. Munkájának legnagyobb része, hol a halászat speciális, apró részletekbe menő kérdéseivel foglalkozik, első sorban a szaktudomány számára iratott ugyan, de az utolsó fejezeteket, melyekben kutatásainak eredményeit összegezi s eleven, színekben gazdag képpé dolgozza föl, élvezettel olvashatja mindenki, aki nemzetünk homályos őskora iránt érdeklődik. Különösen e fejezetekben volt alkalma Jankónak megmutatni, hogy nemcsak alapos, a modern szaktudomány szigorú módszereiben iskolázott tudós, hanem szellemes, igen élénk tollú író, ki gondolatait választékos formába tudja önteni. Zichy Jenő gróf méltó önérettel nézhet a nagy munkára, mely irodalmunknak dicséretére válik s mely kétségtelenné teszi, hogy a nagy áldozatok, melyeket a nemes gróf lelkes céljai érdekében hozott, a tudomány szempontjából gazdagon jutalmaznak.

Acsády Ignác.